

winter. Although today there are many cosmetic means, *usma* is always in demand and is used actively.

The way of using:

The clean leaflets of *usma* are left in shadow for 10 – 15 minutes, and then all juice is squeezed by the palms of both hands from the leaflets little-faded. The stick with a cotton wool end is dip into the juice, and eyelashes and brows are covered with it. This is repeated every time while brows dry little till all juice finishes. If juice falls into eyes, it becomes very painful, but it is very useful for vision. Several persons take part in the process of *usmani*. By turn, they cover their brows with *usma*. At last time, *usma* is washed out with cold water at brows' weakly-drying.

A dried *usma* (in winter) is poured with hot water to be covered, it is infused for 2 minutes, cooled, and is used after that only.

If *usma* is covered every day, brows and eyelashes are visibly thickened in two weeks.

Oil of *usma* is very useful for curing eyelashes, brows, and hair, restoring and growing them. For that, brows, eyelashes, and head are covered with *usma* oil for night, and they are washed out with soap in the morning.

ФАЛАК / ФАЛАКХОНӢ – яке аз шакли санъати ичрокунандагии мардуми кӯхистони тоҷик (Кулоб, Бадахшон), уки бо жанри фалак вобаста аст. Ин санъати ичрокунандагӣ дар муддати асрҳо ташаккул ва рушд ёфта, мактаби хунарии худро низ таъсис додааст. Фалак дорои назҳарияи амалии боест. Фалак – жанри мусиқиест якқисмаву бисёрқисма, созӣ ва овозӣ. Фалакхонӣ дар мактаби устод-шогирд асос мегирад. Сози асосии фалак думбра буда, созоҳои бисери дигаре дар фалакхонӣ маъмуланд (рубоби бадахшонӣ, сетор, гижак, тутик, даф, таблак ва ғ.). Фалак таърихи бисёрасра дорад. Таърихан дар ду макон – Кулобу Бадахшон ташаккул ёфтааст. Аз ин ҷо – фалаки кулобӣ ва фалаки помирӣ. Хелҳои жанрии он гуногунанд: фалаки даштӣ, фалаки роғӣ, фалаки қаландарӣ, фалаки сафарӣ, фалаки равона, бепарво-

фалак ва хоказо. Дар Бадахшон фалакхонӣ зери маддоххонӣ низ маълум аст. Фалкхонони беҳтарини замони имрӯз Одина Ҳошим, Гулчехра Содиқова, Давлатманд Холов, Сохиба Давлатшоева, Аловатов.

ФАЛАК / ФАЛАКХОНӢ – вид традиционного музыкально-исполнительского искусства горных таджиков (Куляб, Бадахшан), связанный с жанром фалака. Это исполнительское искусство в течение многих столетий сформировало свой стиль исполнения, выработала свои каноны, которые следует беспрекословно выполнять исполнителям. Имеет развитую практическую теорию. Фалак – это одночастные и циклические произведения вокального и инструментального видов. Фалакхонӣ базирується на традиционной школе устод-шогирд. Базовым инструментом является думбра, но отличается богатым инструментарием (рубаб бадахшанский, сетор, гиджак, тутик, даф, таблак и др.). Фалак зародился и развивался исторически в двух регионах – Кулябе и Бадахшане, отсюда их названия – фалаки кулобӣ и фалаки помирӣ. Жанровых разновидностей фалака множество – фалаки даштӣ, фалаки роғӣ, фалаки қаландарӣ, фалаки сафарӣ, фалаки равона, бепарвофалак и многое другое. Выдающимися фалакхонами нашего времени являются Одина Ҳошим, Гулчехра Содиқова, Давлатманд Холов, Сохиба Давлатшоева, Аловатов и др.

FALAK / FALAKKHONI is a kind of traditional musical performance art of the mountainous Tajiks (Kulob, Badakhshan), connected with the genre *falak*. For many centuries, this performance art has been forming its performing style, generating its canons, which should be observed by performers. It has developed practical theory. *Falak* is one-part and cyclic pieces of vocal and instrumental kinds. *Falakkhoni* is based on a traditional school *ustod-shogird*. *Dumbra* is a basal instrument, but *falak* is notable for rich quality of instruments (*a badakhshan rubab, setor, ghijak, tutik, daf, tablak* etc.). *Falak* historically originated and developed in two regions – Kulob

and Badakhshan, hence there are their names – *falaki kulobi* and *falaki pomiri*. There are many genre varieties of *falak* – *falaki dashti*, *falaki roghi*, *falaki kalandari*, *falaki safari*, *falaki ravona*, *beparvofalak*, and others. Odina Hoshim (1938 – 1993), Gulchehra Sodikova, Davlatmand Kholov, Sohiba Davlatshoyeva, Haknazar Alovatov, and others are outstanding *falakkhons* of our time.

ФАТИР / ФАТИРПАЗӢ (ниг. НонпазӢ)

ФАТИРХАМИР (ниг. НонпазӢ)

ҲИНОБАНДИ – як навъи ороишии суннатӣ. Ҳино – растаниест буттамонанд бо гулҳои сафед ё сурх, бо кӯфтаи он мӯй, нохунҳои дасту поро тавассути бастан (мондан) ранг мекунад. Зимистон гарди онро тар карда мебанданд. Тоҷикон (хусусан занон, духтарон) аз қадимулайём бо ҳино кафи дасту пойҳоро оро медиҳанд, нохунҳо ҳам ранги сурхро дар ин маврид мегурад.

Ҳинобандон – маросимест, ки дар арафаи арӯсӣ арӯшаванда бо дугонаҳояш мегузаронад. Дар ҷараёни ин маросим суруди ҳинобандонро месароянд:

Ҳино, ҳино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар ҳино камӣ кунад, Agar hino kami kunad,
Қоши тилло мебандем. Qoshi tillo mebandem.
Ҳино, ҳино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар ҳино камӣ кунад. Agar hino kami kunad,
Тавқи тилло мебандем. Tavqi tillo mebandem /
Ҳино, ҳино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар ҳино камӣ кунад, Agar hino kami kunad,
Оби тилло мебандем. Obi tillo mebandem.

Тарзи истифодаи ҳино: ҳиноро дар салқинӣ чинда, онро камтар дар соя нигоҳ медаоранд то каме пажмурда шавад. Баъд онро дар уграк мекӯбанду каме намак илова мекунад;

то вақти хоб рӯяша пӯшида нигоҳ медоранд. Латтаву селован тайёр карда, пеш аз хоб онро ба дасту по мегузоранд; аввал ба кафи даст мемонанду дастро мушт карда, аз болои нохунҳо мемонанд ва баъд бо салофау латта дастро саҳт мебанданд. Бо дастҳои баста шаб мехобанду сахарӣ мекушо-янд. Ба по низ ҳамин тавр ҳино мемонанд.

Тарзи истифодаи ҳино хушк: пеш аз ҳино молидан сарро бояд нағз шуст. Хокаи ҳиноро ба зарфи шишагӣ ё чинӣ андохта, оби ҷӯш (60-70 °С) мерезанд, сипас онро хуб омехта, бо ҷӯтка ё пахта ба сар мемоланд. Пас ба сар коғазӣ пергаментӣ ё плёнкаи полиэтиленӣ партофта, аз болояш сачоқ мебанданд. Баъди 30-40 дақиқа сарро бо оби гарм (бе собун) мешӯянд. Сарро баъди ҳино молидан бо оби сирко ё чавҳари лимудор шустан ҷоиз нест, зеро ин таъсири рангро боз медорад. Баъди истифодаи ҳино мӯйро як шабонарӯз раваған молидан ё чингила кардан мумкин нест.

Дар тибби Шарқ бо ҳино захм, касалиҳои пӯст, рағу пай-вандҳоро муолиҷа мекунанд.

ХИНОБАНДИ – один из видов традиционной косметики. Ҳино – растение с красными или белыми цветами, соком которого красятся волосы, ногти рук и ног, ладони путем измельчения стебля, листьев и цветов, накладыванием этого на голову, ладони рук, ступни ног, ногти и выдерживанием на определенное время. Зимой вместо живого растения используется порошок хны приготовленный с лета.

Ҳинобандон – обряд в канун свадьбы, в котором красят хной ногти, ладони рук и ступни ног невесты её подружки. Этот процесс имеет свою специальную песню:

Ҳино, ҳино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар ҳино камӣ кунад, Agar hino kami kunad,
Қоши тилло мебандем. Qoshi tillo mebandem.
Ҳино, ҳино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар ҳино камӣ кунад. Agar hino kami kunad,
Тавқи тилло мебандем. Tavqi tillo mebandem /

Хино, хино мебандем, Hino, hino mebandem,
Ба дасту по мебандем, Ba dastu po mebandem,
Агар хино камй кунад, Agar hino kami kunad,
Оби тилло мебандем. Obi tillo mebandem.

Способ использования хны: хну рвут (целиком со стебельками, листьями и цветами) утром или вечером и ставят в тенистое место на время, чтобы немного завяла. Затем хну молотят, добавляя чуть-чуть соли; приготовленную смесь держать до наступления темноты прикрытым листьями виноградника. Готовят тряпочки, целофаны и виноградные листья. Перед сном сперва кладут на ладонь, затем руку складывают в кулак и хну кладут на ногти (охватывая всю область пальцев целиком), кулак покрывают сперва листьями виноградника, затем заварачивают в целофан и завязывают на ночь сверху тряпкойхну лишь 1-2 часа по усмотрению.

Способ использования сухой хны: хну кладут на чистую голову. Порошок хны замачивают в стеклянной, фарфоровой посуде в горячей 60-70° воде, смазывают волосы и заварачивают шапочкой и платком на 1 час (или по усмотрению). Смывается хна с волос без мыла. После окраски нельзя в течении одной сутки волосы смазывать каким-нибудь маслом, а также делать завивку.

Способ использования сухой хны для ногтей, рук и ног такой же, а держать надо также как и растение-хну, на ночь. В восточной медицине хной лечат разные кожные болезни.

HINO BANDI is one of kinds of traditional cosmetics. *Hino* is the plant with red and white flowers, juice of which is used for dying hair, nails of hands and feet, and palms by crushing culms, leaflets, and flowers, covering it on the head, palms of hands, feet, nails, and leaving for a certain time. In winter, the powder of henna made in summer is used instead of live plant.

Hinobandon is a ceremony in the eve of wedding, when nails, palms of hands, and feet of fiancée are dyed with henna. This process has its special song:

*Hino, hino mebandem,
Ba dastu po mebandem,
Agar hino kami kunad,
Qoshi tillo mebandem,
Hino, hino mebandem,
Ba dastu po mebandem,
Agar hino kami kunad,
Tavqi tillo mebandem,
Hino, hino mebandem,
Ba dastu po mebandem,
Agar hino kami kunad,
Obii tillo mebandem.*

The way of using henna: henna is pluck (entirely with culms, leaflets, and flowers) in the morning or evening and put in shadowy place for time in order they could be little-faded. Then, henna is thrashed, adding some salt; the prepared mixture, covered with leaflets of vine tree, is kept till darkness comes. Rags, cellophanes, and the leaflets of vine tree are prepared. Before sleeping, it is firstly put on the palm, then the hand is folded into fist, and henna is put on the nails (covering all space of fingers entirely), the fist is firstly covered with the leaflets of vine tree, then it is wrapped in cellophane, and henna is bound with rag for night, 1 – 2 hours only.

The way of using dried henna: henna is put on a clean head. The powder of henna is soaked in a glass porcelain ware in hot water of 60° - 70°, hair are covered with it and wrapped with cap or kerchief for 1 hour (or discretion). Henna is washed out of hair without soap. After dyeing, one cannot cover hair with oil and curl them during 24 hours.

The way of using dried henna for the nails of hands and feet is the same, and one should keep a plant-henna for night too. Different skin illnesses are cured with henna in the Eastern Medicine.

ЧАКАН / ЧАКАНДЎЗЇ – яке аз намудҳои санъати бадеи-амали, ҳамчун шакли хунари бадеи яке аз навъи

гулдӯзист. Чакан инчунин ҳамчун номи куртаи занона машҳур шудааст.

Калимаи «чакан»-ро бо калимаҳои «чеканит», «чеканка»-и русӣ ва «чакома»-ву «чакомак»-и авестой алоқаманд мекунанд. Дар ин маврид вобастагӣ ба нақшро дар назардоранд, яъне чакан – ин нақш аст. Вожаи «чакан»-ро фарҳангномаҳои мӯътабартарини кӯҳанчун «Бурҳони қотей», «Ғиёс-ул-луғот», «Мадор», «Рашидӣ», «Кашф» шаҳр додаанд.

Ибтидоан дар кашидадӯзиву нақшдукдӯзии ачдодони қадими эронӣ нақши «сва-астика» нишони махсус буд. Он ифодагари ростию росқавлӣ, ифодагари чор унсури арбаъаи сабаби пайдоиши одаму олам мебошад. Агар дар ибтидо мардуми ориёи дар либосҳояшон танҳо нишони свастикаро истифода мебарда бошанд, бо гузашти айём ин нақш такмил ёфта элементҳои нав аз қабилҳои давра, ифодакунандаи офтоб рамзи рӯшноӣю гармӣ, гулҳои ҳамешазабз – ифодаи садоқату эҳтиром ба сарзамини хеш ва монанди инҳо пайдо гардиданд. Аз ин рӯ, косагул (ба сурати офтоб) – нақши асосии чакан аст. Хамаи ин далели он аст, ки заминаҳо ва ҷанбаҳои гуногуни нақшҳои чакан, ки ба заминаҳои хуршедпарастии ирониаслон иртибот дорад.

Падидаи чакан дар фарҳанги тоҷикон бо водии Кӯлоб пайваста аст. Воқеан нақши чакан дар дар сӯзаниҳои Самарқанду Бухоро, Истаравшан, Дарвозу Ванҷу Ваҳёву Ғарм, дар нақшҳои лаби остину лаби домони тоҷикони Шуғнону Рӯшон низ акс ёфтаанд.

Барои чакан аслан матоҳои сафед, зард ва сурх истифода мегардиданд.

Дар интиҳоби пилла ва ё худ абрешими мато низ аҳамияти хосса меоданд.

Дар шаҳри Кӯлоб ин хунар хунари доимӣ буд. Дар ҳар замон ба рушди он шахсиятҳо сахм мегузоштанд. Дар тараққӣ ва муаррифии ин хунари амалӣ-бадеӣ сахми Корманди Шоистаи Тоҷикистон шодравон Курбон Зардаков (нимаи дуюми асри XX) ниҳоят қалон аст.

Дар шаҳри Кӯлоб оилаҳои санъаткор устоҳо ва чеварони

авлодӣ хеле зиёд мебошанд. Яке аз чеварони машҳури авлодӣ Шоистамоҳ Ғиёева, хунари волои худро аз момои Оҳистамоҳ омӯхтааст.

Чеварони кӯлобӣ хунари гулдӯзӣ ва чакандӯзияшонро асосан дар куртаю почай чаканӣ, рӯймоли миён, тоқии чакан, бардеворӣ, рукурпағӣ, рӯгавҳорағӣ, таксарӣ, парда, сала (дастор) хуб нишон додаанд.

Дар қадим куртаи чакан васеъ духта мешуд, аммо бо гузати солҳо нисбатан тангтар вам уди замона мувофиқ духта мешавад.

Куртаи чакани кӯлобӣ аз чакандӯзиҳои дигар манотик бо ранги баланди матоъ ва ресмонҳояш фарқ мекунад.

Куртаю почай чаканро аслан занҳо рӯзҳои ид, махсусан, дар Наврӯз ба бар мекарданд. Ба заноне, ки рӯзҳои ид куртаи чакан ба бар мекарданд, онҳоро арҷгузори фарҳанги қадимаи тоҷикон медонистанд.

Асоси гулдӯзии чаканро шакли гулбандина ташкил медиҳад.

Намудҳои маъруфи нақши чакан аноргул, аштак, барги бед, бодомак, качак, лола, райҳон, тоҷи хурӯс, думи товус, моху ситора, пойи гунчишк мебошанд.

ЧАКАН / ЧАКАНДӢЗӢ – один из видов прикладного искусства, как художественное ремесло является одним из видов гулдӯзӣ. Под словом «чакан» также известно женское платье.

Этимологическое значение слова «чакан» связывается с русскими словами «чеканить», «чеканка», древнеиранскими (авестийскими) «чакома» и «чакомак». В этом случае под словом подразумевается конкретный узор, орнамент. Слово «чакан» приведено в этом значении и одежды с этим узором в известных древних и средневековых словарях «Бурҳони котеъ», «Ғиёс-ул-луғот», «Мадор», «Рашидӣ», «Кашф».

В древнейших образцах вышивки наших предков сперва орнамент был связан со свастикой. Это было символом честности и олицетворяла четыре начала. Со временем этот узор стал варьироваться и появились узоры, обозначающие

большую конкретику, связь с отражением большей действительности, как например, круга – косагул (солнца), цветов (уважение к родной природе) и др. Таким образом, истоки орнаментов чакан восходят к периоду огнепоклонничества иранцев.

Феномен чакан в таджикской культуре связывается с культурой Кулябской долины. Однако, на самом деле, как узор он широко встерчается и сўзанй Самарқанда и Бухоры, Истаравшана, Дарвоза и Ванчу Вахё и Гарма, на краях рукавов и подолов женских платьев таджиков Шугнана и Рўшона.

Для чакана обычно выбираются ткани белого, желтого и красного цветов.

Вышивальщицы чрезвычайно осторожны также и в выборе ниток, обычно это натуральные шелковые.

В г. Кулябе это ремесло было постоянным. В этом вклад многих личностей. Одним из них является Курбон Зардаков (вторая пол. XX века).

В Кулябе проживает много семейных ремесленников чакандўзов. Например, известная мастерица Шоистамох Ғиёева, которая обучилась этому у своей бабушки момои Охистамох.

В узоре чакан вышивается куртаю почай чаканй (платья и штаны), рўймоли миён (платки для пояса), тоқй (тюбетейки), бардеворй (настенные покрывала), рукурпағй (покрывало для курпа и курпачи), рўгавхорағй (покрывало для колыбльки), таксарй (подушки), парда (занавесы), сала (дастор) и др.

Раньше платья чакан шились широкими, ныне более узковато.

Кулябское платье чакан отличается от платьев других регионов своей красочностью, нитками. Такие платья обычно носят в Навруз и др празднества.

Основу технологии чакана составляет гулбандина. Известными являются также аноргул, аштак, барги бед, бодомак, качак, лола, райхон, точи хурўс, думи товус, моху ситора, поий гунчишк.

CHAKAN / CHAKANDUZI is one of kinds of applied art. As an artistic craft, it is one of kinds of *gulduzi*. A woman's dress is also known under the word '*chakan*'.

Etymological meaning of the word '*chakan*' is connected with Russian words '*chekanit*' (calk), '*chekanka*' (calking), Old-Iranian (Avestian) '*chakoma*' and '*chakomak*'. In this case, a concrete ornament is meant under the word. The word '*chakan*' is also given in the meaning of clothes with this ornament in the known and medieval dictionaries: "Burhoni Kote'", "Giyos-ul-Lughot", "Mador", "Rashidi", and "Kashf"

In the most ancient samples of the embroidery of our ancestors, ornament was initially connected with *fylyot*. That was a symbol of honesty and personification of four beginnings. With time, the symbol was varied, and ornaments appeared, which meant a large concreteness, connection with the reflection of great reality, as for example, circle – *kosagul* (sun), flowers (respect to native nature), and others. Therefore, the ornaments originated in the period of the fire-worship of Iranians.

The phenomenon *chakan* in a Tajik culture is connected with the culture of Kulob valley. However, indeed, as an ornament, it is found in *suzani* of Samarqand and Bukhara, Istaravshan, Darvoz and Vanj, Vahyo, and Garm, on the edges of sleeves and skirts of women's dresses of the Tajiks of Shughnan and Rushon.

The cloths of white, yellow, and red colors are usually chosen for *chakan*.

Embroiders are also very careful in choosing treads, these are usual natural silk.

In Kulob, this craft has been constant. Many personalities contributed to it.

One of them is Kurbon Zardakov (the second half of the XX century).

Many family craftsmen *chakanduzes* live in Kulob. For example, well-known master Shoistah Giyoyeva, who was taught for the craft by her grandmother Momoi Ohistamoh.

Kurtayu pochai chakani (dresses and bridges), *ruimoli miyon* (kerchiefs for waist), *toki* (skullcaps), *bardevori* (wall-carpets), *rukurpagi* (bedspread for *kurpa* and *kurpacha*), *rugavhoragi* (bedspread for cradle), *taksari* (pillows), *parda* (curtains), *sala dastor*, and others are embroidered with the *chakan* ornament.

The dresses *chakan* were sewn as wide before, but now they are sewn as narrower.

A kulob dress *chakan* differs from the dresses of other regions for its colorfulness and threads. Such dress is usually worn in Navruz and other celebrations.

Gulbandina is the base of the technology *chakan*. *Anorgul*, *ashtak*, *bargi bed*, *bodomak*, *kajak*, *lola*, *raihon*, *toji khurus*, *dumi tovus*, *mohu sitora*, *poi gunjishk* are also well-known.

ЧАК-ЧАК (ниг.: Қаннодӣ)

ЧАКМАН, либоси гарми болоии мардонро мегӯянд. Бе-астар, пешкушоду дароз, гиребонаш мисли гиребони чома аст. Маъмулан аз моҳут ё матои ғафси пашмин медӯзанд. Пештар дар гиребон, нӯғҳои остинаш аз риштаҳои гуногуни ранга гул ва дар ҳар ду бараш ҷияк низ медӯхтанд. Асосан аз болои чома мепӯшанд.

ЧАКМАН, верхняя теплая мужская одежда, своего рода пальто. Безподкладки, открытое впереди, длинное. Воротник подобен воротнику чома. Обычно чакман изготавливается из шерстяной вручную сотканной ткани или сукна. На воротнике и концах рукавов вышивали цветочки. Надевается поверх чома.

ШАКМАН is an outer warm man's clothes, in a sense – a coat without lining, open in front, and long. A collar is similar to a *joma*'s collar. *Chakman* is usually produced from wool cloth, woven by hand, or felt. Flowers are embroidered on the collar and ends of sleeves. It is put on the *joma*.

ЧАЛПАК. Ба шир хамиртуруш ё қаймоқ, намак ва шакар

хамроҳ карда, хамир мекунанд ва 2-2,5 соат нигоҳ мекунанд. Баъди расидани хамир аз он зуволачаҳо (50-60г) гирифта, тунук мекунанд ва дар равғани доғ аз ҳар ду тараф бирён мекунанд. Баъзан ба рӯи чалпак шакар мепошанд. Ба 4 истакон орди гандум 0,5 истакон шир, 30г хамиртуруш, 0,5 қошукча намак, 1 қошук шакар, 1 истакон равған (барои пухтан) ва ним истакон шакар лозим аст.

ЧАЛПАК. тесто месят на молоке или каймаке, дрожжах, соли, сахаре. Оставляют на 2-2,5 часа. Когда тесто подойдет, делаются маленькие зуволача, придается каждому форма лепешечки и по отдельности жарится в масле см двух сторон. Иногда после готовности посыпается сахаром.

Состав : на 4 стакана муки, 0,5 стакана молока, 30 г дрожжей, 0,5 чайной ложечки соли, 1 чайная ложка сахара, 1 стакан масла хлопкового для жарки и 0,5 стакана сахара для посыпки.

CHALPAK. Dough is kneaded with milk or kaimak, yeast, salt, and sugar. It is left for 2 – 2,5 hours. When dough is ready, small *zuvolachas* are made and each is given the form of round flat bread then they are separately fried in oil from two sides. Sometimes they are covered with sugar.

Ingredients: 4 glasses flour, 1,5 glass milk, 30 grams yeast, 0,5 teaspoons salt, 1 teaspoon sugar, 1 glass cotton oil for frying, and 0,5 glass sugar for pouring.

ЧАПОТӢ, як навъи нони тунуки калони тоҷикони кӯхистон аст, ки ҳаҷмаш тақрибан бо диаметри 60-70 см, шаклаш гирд, аз орди гандумӣ тайёр карда мешавад.

Ин намуди нонро тунуки низ мегӯянд. Тарзи тайёр намудани нони чапотӣ душвор аст, он нозукиҳои худро дорад. Аз қадбону маҳорати баландро талаб менамояд. Дар маърақаҳои қалон онро якҷанд нафар ҳамҷоя омода месозанд.

Таркиб: Орд, об, намак, хамиртуруш.

Тарзи тайёр намудан: Дар зарфи қалони хамиршӯрӣ оби гарм ва намак меандозанд. Ба он хамиртуруш ҳамроҳ мена-

мояндр. Ордро ҳамроҳ намуда, онро лат мезананд. Хамирро ончунон мушт зада мешӯранд, ки болои он ғӯзаҳо пайдо шавад. Хамири чапотӣ сахт нест. Он мулоимакак, ба монанди думбаи ғӯсфанд аст. Баъди шӯридан онро гармакак мепечонанд.

Баъд аз расидан (дар ин марҳила хамир аз андозаи пешинааш як баробар зиёд мешавад) онро рост мекунанд: зувол мегиранд, яъне қисм-қисм ҷудо менамоянд бо болашро мепӯшонанд, то хунук нашуда, «рӯ гирад» (аз андозааш каме зиёдтар ва баландтар шавад) .

Чагдонро сахт метафсонанд. Лахчаҳоро миёни чагдон чамъ намуда, атроф ва бару даруни онро бо чорӯб мерӯбанду намақоб мезананд. Зуволҳои рӯгирифтаро болои рафидаи калон, ки махсус барои нони чапотӣ истифода мешавад, мегузоранд. Бо ҳаракати панҷаи даст онро болои рафида тунук мекунанд, «лаб мечинанд». Дар гирди чагдон 3-4 зан – яке зуволро ба рафида мемонад, дувум «лаб мечинад» , яъне онро ба қолаби рафида мутобиқ менамояд, сеюм об зада, чӯб зада мечаспонад, чорумӣ меканад.

Ин чараён суръати тезро металабад. Бинобар ин, барои зуд часпондану даррав кандани чапотӣ (то ки насӯзад) якчанд нафар ба кор ҷалб карда мешаванд. Панҷум нафар чапотии кандашударо камакак об панҷа мезанад ва аз якдигар дуртар-дуртар партофтан мегиранд. Баъди хунук шудани чапотӣ онҳоро рӯи ҳам чида, дар дастархон мепечонанд.

Ҷоиданокӣ: Чапотӣ сабуқхӯр аст. Агар ба орди навъи якум миқдори кам орди тоҷикии осиебӣ илова намой, он хушмаззаву ҷоидабаштар мегардад. Зудҳазмшаванда буда, ба меъдаи инсон вазнинӣ намеоварад.

Чапотиро одатан аз охири баҳор то охири тирамоҳ истеъмол мекунанд. Чапотӣ нони тунуку сабуки мураккабпаз махсуб меёбад.

ЧАРМГАРИ хунари аз чарм тайёр кардани попӯшӣ (мӯзаҳои чармӣ, пойафзолҳо, чоруку махсиҳои мардонаю

занона), либос (камзӯлу пӯстинҳо), кулоҳ (кулоҳҳои мардона, телпаку сарпӯшҳои зимистона), дастпӯшакҳо ва диг. Инчунин лаҷоми асп, камчини асп, борхалтаҳо, сумкаю халтаҷаҳои гуногун ва монанди инҳоро омода мекарданд.

Яке аз марказҳои истеҳсоли маҳсулоти ҷармӣ аз қадимулайём шаҳри Кӯлоб ба ҳисоб мерафт. Дар авали асри ХХ танҳо дар ду гузари он – Ҷармгари Боло ва Ҷармгари Поён 70 устохонаи ҷармгарӣ вучуд доштааст, ки аз пусти гов, гӯсфанд, асп, буз, шутур барои талаботи мардум ҷармҳои ҳарранга тайёр мекарданд.

Яке аз ҳунаҳои маъмули мардумӣ, ки ба ҷармгарӣ алоқаи зич дошт, мӯзадузӣ мебошад. Устоёни гулдасти Кӯлобӣ дар ибтидои асри ХХ дар 8 устохонаи мӯзадузӣ аҳолиро бо маҳсӣ, кафш, мӯза таъмин менамуданд. Афсус ки ҳоло ин ҳунари дастӣ камтар истифода мешавад.

Тибқи иттилои мутахассисон мӯза, чорук ном пойафзолро дар замонҳои пеш бештар аз пусти гардани ҳайвони калони шохдор месохтанд. Яъне пустро бо андозаи пой бо намаки ошӣ мепазониданд, сипас баъди пушидан боз дар намак мехобониданд.

Ҳоло ин ҳунари заҳматталаб ба мисли солҳои пешин ривож надорад. Вале он зину афзоре, ки барои аспон имрӯз сохта мешавад, бештар аз ҷарми маҳаллӣ буда, давоми анъанаяи ниёгон аст.

ҶАРМГАРИ кожаное ремесло, ремесло изготовления обуви (кожных сапог, другой обуви, чорук и махси женских и мужских), одежды (камзолы, телогрейки и пр.), колонных уборов (мужских зимних телпак), перчаток и др. А также сумокчек, кошельков, уздечки лошади и пр.

Одним из центров кожаного ремесла с древности считался город Куляб. В начале XX века в двух его улицах – Ҷармгари Боло и Ҷармгари Поён (с тадж. досл. – «верхний кожанник» и «нижний кожанник») функционировали 70 кожаных мастерских, в которых готовили изделия из коровьих, бараньих, лошадиных, козьих, верблюжьих шкур по заказу населения.

Ремесло мӯзадуӣ очень близко ремеслу чармгарӣ. Кулябские мастера в начале XX века имели 8 мастерских по изготовлению мӯзадӯӣ. Для изготовления кожанной обуви использовали обычно кожу из шейной части крупного рогатого скота.

К сожалению, сейчас таких мастерских совсем мало.

Кожевное ремесло ныне не имеет того бывшего развития. Оно главным образом связано с изготовлением всех принадлежностей, касающихся лошадиной узда.

CHARMGARI is a leather craft, the craft of producing shoes (leather boots, other shoes, women's and men's *choruk* and *makhsi*), clothes (camisoles, warm jackets etc.), headdresses (men's winter *telpak*), gloves, and others as well as bags, purses, bridles for horses etc.

Kulob was considered as one of the centers of leather craft from the earliest time. At the start of the XX century, in two its streets – Chrmargari Bolo and Charmgari Poyon (verbatim from Tajik – ‘upper tanner’ and ‘lower tanner’), 70 leather workshops functioned, where the items were produced from cow, sheep, horse, goat, and camel skins by request of population.

The craft *muzaduzi* is closer to the craft *charmgari*. Kulob masters had 8 workshops of *muzaduzi* production at the start of the XX century. A neck part of cattle was usually used to produce leather shoes.

Unfortunately, similar workshops are very few at the present time.

A leather craft has not that former development. It is mainly connected with the production of all accessories concerning a horse bridle.

ЧАТРОРӢ (ниг.: ТурбофӢ)

ЧИСТОН / ЧИСТОНГӢӢ. Истилоҳи адабии *чистон* аз калимаҳои тоҷикии *чист* ва *он* таркиб ёфта, номи яке аз жанрҳои бадеӣ дар фарҳанги шифоҳии мардуми тоҷик мебошад, ки муодили китобии он истилоҳи *луғз* ба шумор меравад. Чистон дар осори шифоҳии тоҷикон таърихи бисёр

кадим ва ҷойгоҳи густурда дошта, ҳам миёни кӯдакон ва ҳам миёни калонсолон як навъи бозиву саргармӣ ва омӯзиш ба шумор меравад, ки барои инкишоф додани зеҳну дониш мусоидат мекунад.

Чистон аз ҷиҳати мавзӯӣ маҳдуд нест; инсон, ҳайвонот, парандагон, ҳашарот, рустанӣ, ашӯи табиӣ ва ғайритабиӣ, мафҳумҳои мушаххас (=конкрет) ва мавҳум (=абстракт) метавонанд ҳадаф ва муҳтавои чистонро ташкил диҳанд.

Бахше аз чистонҳое, ки дар фарҳанги шифоҳии мардуми тоҷик мавҷуд ва зиндаанд, аз давраҳои куҳан боқӣ монда, дорои аҳамияти таърихӣ мебошанд: «Ду бародари ҳамсоя, ҳамдигарро намебинанд» (*чашимон*). Бахши дигарро чистонҳое ташкил медиҳанд, ки дар давраи муосир ба вучуд омада, натиҷаи шинохти ҳодисаҳо ва падидаҳои табиӣ, иҷтимоӣ ва дастовардҳои илмиву техникӣ мебошанд. Мисол: «Аз ин ҷо то Ҳисор, метозад қатор-қатор» (*қатора*). Вале дар ҳарду навъ, муҳимтарин хусусияти чистон эҷоз, яъне баёни кӯтоҳ ба шумор меравад.

Чистонҳои тоҷикӣ аз ҷиҳати сохтор сода ва мураккабанд.

Дар фарҳанги ғайримоддӣ мардуми тоҷик тафовути чистонҳои шифоҳӣ аз чистонҳои китобӣ, пеш аз ҳама, дар сабаки баёни онҳост; чистонҳои мардумӣ бештар ба лаҳҷаи гӯяндагон гуфта шуда, ҷаҳонбинӣ, завқи бадеӣ, доираи донишҳо ва тасаввуроти онҳоро инъикос мекунад.

ЧИСТОН / ЧИСТОНГУИ. Литературный термин *чистон*, сочетающий два таджикских слова *чист* (что) и *он* (то, оно), обозначает один из художественных жанров в таджикской устной культуре. Письменным синонимом данного жанра является термин *луғз* [Luǧz]. Таджикская загадка – чистон в течение своей древней истории относилась к популярной устной традиции, как среди детей, так и взрослых. Данный жанр имел игровую и соревновательную форму, способствующую развитию интеллектуальных знаний и художественных навыков – *чистонгуи* [Chistāngōi].

Чистон по своему содержанию и тематике не ограничен; объектом данной традиции могут являться названия, осо-

бенности или черты человека, животных, птиц, насекомых, растений, природных и неприродных предметов и явлений, конкретных и абстрактных понятий и т.д.

Часть загадок, издревле сохранившихся в современном устном творчестве таджикского народа, имеют историческое значение. Группа других загадок, по своей сути относятся к категории извечных и актуальных во все времена тем, например: «Два брата-соседа не могут увидеть друг друга [Du barādari hamsāya, hamdigarrā namebinand]» (*глаза*). Третью группу в жанре чистон составляют примеры, возникшие на современном этапе и характеризующие познание природных процессов и явлений, достижений науки и техники. Например: «Отсюда до Гиссара бежит цепочкой длиною [Az in jā tā Hisār, metāzad qatār-qatār]» (*поезд*). Во всех случаях важнейшей особенностью чистон остаётся его лаконичность, т.е. максимально сжатая и краткая форма.

Таджикские загадки – чистон по их структуре разделяют на *простые* и *сложные*.

В нематериальной культуре таджикского народа отличие устной формы чистон от письменной (книжной) заключается, прежде всего, в стиле изложения. Так народные примеры выражаются в различных диалектах, в них отражаются кругозор, видение и познание жизни и мира, художественный вкус, знания и фантазии авторов / пользователей.

CHISTON / CHISTONGUI is a literary term combining two Tajik words *chist* (what) and *on* (that), it means one of artistic genres in a Tajik oral culture. The written synonym of the genre is the term *lugz*. A Tajik mystery – *chiston* – belonged to a popular oral tradition both among children and among adults during its ancient history. This genre had a playing and competitive form contributing to the development of intellectual knowledge and artistic skills – *chistongui*.

Chiston in its content and themes is not limited; names, specialties or features of persons, animals, birds, insects, plants, natural and unnatural things and phenomena, concrete and abstract concepts etc. can be as object of the tradition.

The part of mysteries, initially preserved in a modern oral creativity of the Tajiks, have historical significance. The group of other mysteries, in their essence, belongs to the category of primeval and important in all times, for example: «two brothers-neighbors cannot see each other» (*du barodari hamsoya hamdigarra namebinand*) (*eyes*). The third group in the *chiston* genre represents the examples rising at a modern stage and characterizing the cognition of natural processes and phenomena, the achievements of science and techniques. *For example:*»he runs as a long chain from here to Hissar» (*Az in ja ta Hisar, metazad Qatar -qatar*)(*train*). In all cases, laconicalness, i.e. maximum shortened form, remains to be as an important specialty of *chiston*.

Tajik mysteries – *chiston* – in their structures are divided into *simple* and *difficult*.

In an intangible culture of the Tajiks, the distinction of oral form *chiston* from written (literary) one is concluded, first of all, in the style of statement. So, folk samples are expressed in different dialects, they reflect view, cognition of life and world, artistic taste, knowledge and fantasy of authors / users.

ЧИТГАРӢ – ҳунари тайёр кардани газвори чит, ки аз нахи пахта бофта мешавад ва нақшу нигор андохтан ба он.

Читгар – бофанда, он ки бо чит нақшу нигор меандозад. **Чит**, матои сабуки бофтаест. Читбофӣ дар мамлакатҳои Шарқ аз қадим маъмул аст. Тору пуди чит пурра аз ресмони пахтагӣ иборат аст. Чит якранг ва гулдор мешавад.

Суфи хомро махсус пардоз карда, чит тайёр мекунанд. Аз чит кӯртаҳои мардона, занона, бачагона, кӯрпа, кӯрпача, парда, чодар ва ғайра медӯзанд.

Шарофи читгар (Усто Шароф Саидов: таваллудаш соли 1919, шаҳри Ӯротеппа, наққош, ҳунарманди халқӣ). Ҳунари қадимаи гулпартоии матоъро аз падараш Усто Саид омӯхтааст. Матоъҳои гулкорикардаи Шарофи читгар бештар барои дӯхтани дастархон, абраю астари кӯрпаву кӯрпача, сӯзанӣ, астари чома ва ғайра ба қор мерафт. Намунаи офаридаи ӯ дар музейҳои таърихию кишваршиносии шаҳрҳои Ӯротеп-

па, Хучанд, Душанбе, музейҳои Москваю Санкт-Петербург гузошта шудаанд. Шарофи читгар соли 1977 дар Фестивали I-уми умумииттифокии эҷодиёти бадеии меҳнаткашон иштирок карда, бо диплом ва медали Комитети ташкилии фестивал сарфароз гардид. Намунаи ҳунари ӯ бо тавсияи Комитет дар шаҳри Лондон дар намоишгоҳи умумичаҳонӣ гузошта шуд. Аз соли 1980 Шарофи читгар узви ИР.

Ҳунарест, ки бо истифодаи қолабҳои махсус матоъҳои сафеди пахтагинро оро меоданд. Рангҳое, ки дар читгарӣ истифода мешаванд, аз растанӣ, пӯсти меваву решаҳои дарахтон таҳия мешаванд.

Бо мурури замон косибони читгар кам шуда, аз байн рафтанд. Имрӯз танҳо дар шаҳри Истаравшан ягона оилаи **Усто Мирамин Саидови** читгар боқӣ мондааст.

«Ин гуна матоъҳо барои либос, ороиши хона, дастархон, барои кӯрпаву кӯрпача ва ҳар чизе ки ба инсон барои ҳаваш лозим буд, истифода мешаванд».

Ҳунари читгарӣ аз насл ба насл авлодан мегузарад. Дар баробари ҳунари читгарӣ ба ҳунарманди читгар қолаб мерос менамояд. Умри қолабҳо 300-400 сола ҳам мешавад. Қолабҳо шакли гулҳои гуногунро дошта тариқи онҳо матоъ ба як қолини хеле забои пурнақш табдил меёбад. Дар гузашта аз рангҳои сиёҳ сафед, сурх ва зарду сабз истифода мекардаанд, аммо то имрӯз тарзи таҳияи ранги сабз аз байн рафтааст. То имрӯз бо омода кардани 4 ранг – сиёҳ, сафед, сурх, зард боқӣ мондааст. Аҷиб ин аст, ки ҳарчанд матоъ дар ҳар деги ранг алоҳида ҷӯшонидани шавад ҳам, ҳар як гули он танҳо ранги пешбинӣ намудаи косибро ба худ мегираду ҳалос ва сифати худро солҳои тӯлонӣ нигоҳ медорад.

Тарзи тайёркунӣ: Матоъи сафеди пахтагинро ба маҳлули махсус меандозанд. Матоъ маҳлулро ба худ мекашад. Баъд аз он ранги сиёҳро ба матоъ мегузаронем. Танҳо ҳамон ҷойҳое, ки маҳлул молида шудааст вақти ҷӯшонидан рангро ба худ мегирад. Дигар ҷои матоъ бетағйир боқӣ менамояд. Рангҳо ки табиӣ ҳастанд дуру дароз сифаташонро гум намекунанд.

Тамоми нақшу нигор ва ҳатто хатҳои хурдтарин дар ма-

тоъ бо даст кашида ва муҳр зада мешаванд. Матои дарозиаш се ва бараш як метр дар 17 рӯз омода шуда бо нархи барои мардуми маҳалӣ гарон фурӯхта мешаванд. Барои мисол нархи як даструймол аз 15 то 20 сомонӣ аст.

Харидори маҳсули читгар одамхое ҳастанд, ки санъати қадимаи мардуми худро дӯст медоранд. Ё намояндагони осорхонаҳои дунё харидорӣ мекунанд.

Усто Мирамин мегӯяд, ҳарчанд читгарӣ пешаи душвор ва захматталаб аст аммо ба хотири аз байн нарафтани ба он машғул ва шогирдонро тарбия мекунад. Ў дар хонааш бо ташаббуси дафтари швейтсарӣ оид ба ҳамкорӣ мактаби омӯзиши читгариро таъсис додааст ва имрӯз дар баробари фарзандону наберагонаш ба тарбияи 5 шогирди дигар машғул аст.

ЧИТГАРӢ – ремесло изготовления ткани чит (ситец), который изготавливается из хлопковых нитей и оформляется цветами.

Читгар – ремесленник оформляющий чит. **Чит**, легкая сотканная ткань. Читбофӣ издревле распространенное ремесло на Востоке. Чит бывает одноонным и цветным. Эта ткань изготавливается целиком из хлопковых нитей.

Из бязи специальной обработкой изготавливают чит. Из чита шьют рубашки, женские платья, другую одежду для взрослых, детскую одежду, кӯрпа, кӯрпача, занавески и др. принадлежности быта.

Шароф читгар (Усто Шароф Саидов: 1919 г.р.,г. Ўро-теппа), художник, народный ремесленник. Ремесло изготовления чит обучился у своего отца Усто Саида. Изготовленные им ткани больше используются для шитья скатертей (дастархон), кӯрпа кӯрпача, сӯзанӣ, подкладки джома и др. Образцы его тканей находятся в музеях Истравшана, Худжанда, Душанбе, Москвы, Санкт-Петербурга.

Шарофи читгар в 1977 году стал лауреатом международного фестиваля. Его изделия выставлялись в Лондоне, на всемирной выставке. С 1980 года усто Шарофи читгар является членом Союза художников.

В читгарй используются специальные штапки для оформления хлопковой ткани. Все цвета, используемые в читгарй для закрашивания натуральные, изготовлены из растений, фруктов и корней деревьев.

Со временем мало осталось ремесленников читгшарй. Сегодня в г. Истравшане осталась единственная семья оилаи **Усто Мирамина Саидов**, занимающаяся этим ремеслом.

«Этого сорта ткани востребованы для использования в быту»

Ремесло читгарй в соев развитии всегда было родовым ремеслом. Наряду с обученным ремеслом, обретенными навыками и умением, человеку остаётся наследство и матрицы штапов. Иногда эти матрицы имеют 300-400 лет жизни. Штапы имеют форму различных цветов, через них однотонное полотно превращается в красивую цветную ткань. В прошлом использовали черный, красный, зелёный и желтый цвета. Сегодня исчез зеленый цвет. На сегодня осталось известны лишь способы изготовления четырех видов краски – черного, белого, красного и желтого. Интересно, что, хотя каждая ткань кипятится в отдельном казане, каждый его цветок обретает только тот цвет, который предусмотрен. Окраска получается очень устойчивой.

Способы изготовления: Белую хлопковую ткань кладут в специальный раствор. Ткань впитывается этим раствором. Затем ткань кладётся в черную краску. Черной краской закрашиваются только те места, которые были замочены специальным раствором. Это очень устойчивое краска, сохраняющая свое качество надолго.

Все узоры и даже мелькие черточки на ткани делаются вручную и штапуются. Ткань длиной в 3м, шириной в 1м изготавливается в 17 дней, поэтому стоить очень дорого. Цена одного носового платочка 15-20 сомонй.

Покупателями изделия ручного чит являются только те, кто ценит это древнее ремесло. Часто покупают для разных музеев.

Усто Мирамин говорит, что хотя читгарй трудное дело и

требует много усилий, он занимается этим, чтобы оно не исчезло совсем, воспитываю учеников. В своем доме при поддержке Швейцарского агентства по сотрудничеству со-здал школу обучения читгарй и теперь, наряду со своими детьми и внуками, он обучает ещё пять других ребят.

CHITGARI is a craft of producing the *chit* cloth (cotton print), which is made from cotton threads and decorated with flowers.

Chitgar is a craftsman who decorates *chit*. *Chit* is a light woven cloth. In the East, *chitbofi* is the craft widely-spread from the earliest time. *Chit* is both monochrome and color. This cloth is produced from cotton threads entirely.

Chit is made from coarse processed specially. *Chit* is used for sewing shirts, women's dresses, adults' clothes, children clothes, *kurpa*, *kurpacha*, curtains, and other things of life.

Sharofi Chitgar (Usto Sharof Saidov: born in 1919, Uroteppa) is an artist, a folk craftsman. He was taught by his father for the craft of producing *chit*. The cloths, produced by him, are used more for sewing table-spreads (*dastarkhon*), *kurpa*, *kuppacha*, *suzani*, *joma's* lining etc. the samples of his cloths are in the museums of Istaravshan, Khujand, Dushanbe, Moscow, and Saint-Petersburg.

In 1977, Sharofi *chitgar* became a laureate of international festival. His items were exposed in world exhibition, in London. Sharofi *chitgar* is a member of union of artists from 1980.

Special stamps are used for decorating a cotton cloth in *chitgari*. All colors, used in *chitgari* for dyeing, are natural and made from plants, fruits, and roots of trees.

With time, a number of *chitgari* craftsmen decreased. Today, only one family of usto Miramin Saidov, engaged in the craft, remained in Istaravshan city.

The cloths of this sort are in demand to be used in life.

The *chitgari* craft in its development always was a family craft. Equally with acquired skills and mastery, the matrixes of stamps remain as an inheritance for a person. Sometimes these matrixes are 300 – 400 years old. Stamps have the forms of

different colors; a monochrome canvas turns into a beautiful color cloth through them. Black, red, green, and yellow colors were used in the past. A green color has disappeared today. Nowadays, only four kinds of producing paints – black, white, red, and yellow – remain to be known. It is interesting that although each cloth is boiled in a separate cauldron, each its color acquires the color specified. A very stable coloration is formed.

The way of producing: a white cotton cloth is put in a special solution. The cloth absorbs this solution. Then, the cloth is put in a black paint. Only the places that were soaked in a special solution are dyed with a black paint. This is a very stable paint, which keeps its capacity for a long time.

All ornaments and even small lines on the cloth are made by hand and stamped. The cloth in the length 3 m. and width 1 m. is produced for 17 days therefore it is very expensive. The prize of one handkerchief is 15 – 20 somoni.

Only people, who value this ancient craft, are the customers of the item of handy *chit*. It is often bought for different museums.

Usto Miramin says, that although *chitgari* is a difficult business and requires many efforts, he is engaged in it and trains pupils in order it could not disappear fully. He established the school of teaching for *chitgari* in his house, supported by Swiss Cooperation Agency, and he trains other five children equally with his children and grandchildren.

ЧОЙХАЛТА – халтачаи латтагин ё гулдузишуда, ки шакли чоркунча ё росткунчаро дорад ва бо шероз ороиш дода мешавад. Як унсури ошхона аст. Барои нигоҳ доштани чой истифода бурда мешуда буд. Айни хол кам истифода бурда мешавад.

ЧОЙХАЛТА – мешочек тряпочный или вышитый, имеющий прямоугольную или квадратную форму. Украшается по краям вышитой окантовкой. Является предметом кухни. Предназначается для хранения чая. В настоящее время используется редко.

СНОИКНАЛТА is a small sack, rag or embroidered, having rectangle or square form. It is decorated by embroidering edges. It is the thing of kitchen. It is meant to keep tea. It is used seldom at the present time.

ЧОРУКДУЗИ (ниг.: **Кафшдӯзӣ**)

ЧЕЛАК / ЧЕЛАКДУЗӢ – ҳунари дӯхтани як навъи либоси сабуки суннати мардона. Одатан аз чит, сатин, беқасаб ва тик дӯхта мешавад.

Абраашро аз 6 қисм мебуранд.

- 1) бари пушт (ба шакли чоркунҷаи яклухт),
- 2) бари пеш (иборат аз ду қисм: нимаи рост ва чап),
- 3) паҳлӯ (иборат аз ду қисм: нимаи рост ва чап),
- 4) тирез (иборат аз ду ҷузъ: чап ва рост),
- 5) остин (остини рост ва чап),
- 6) гиребон (як қисми яклухт).

Ҳамчунин қисми болоии мобайни паҳлӯҳои чапу ростро мустақим бурида, ба зери бағал ду қулфаки мураббаъшакл мечаспонанд. Тамоми қисмҳои челахро бо хатҳои рост ишора карда мебуранд. Ба ду нӯги гиребон аз риштаи пахтагӣ ё абрешимӣ камарча медӯзанд, ки дар сари сина воқеъ гашта, вазифаи тугмаро адо мекунанд.

Андозаи челахро хуб чен карда, баъд буридан лозим аст. Челаки андозааш 48-50 (қадаш 3) чунин чен карда мешавад. Аввал, бари пуштро мебуранд, ки 40 см паҳнӣ, 128-130 см дарозӣ (барқад) дорад. Сипас, бари боло (25 см), бари поён (35 см)-и паҳлӯи рост ва чапро ба як андоза мебуранд. Дарозии бари пеш, ки аз ҷузъҳои чап ва рост иборат аст, ба дарозии бари пушт баробар (яъне 128-130 см) бояд бошад. Бари боло (сари сина) 12 см, бари доман 19-20 см мешавад. Дарозии остинро 105-107 см, бари нӯги остин ва саростинро мутобиқан 18-24 см карда мебуранд. Паҳнии болои тирез 4 см ва доманаш 10 см мешавад. Паҳнии гиребон бояд тахминан 4 см ва дарозиааш 105 см бошад. Остарро яклухт ба ҷузъҳои абра мувофиқ карда мебуранд. Остари тирезро низ баробари андозаи абраи он бурида, ба остари асосӣ мечаспонанд. Он

бояд аз сатини ҳамранги челақ интихоб шавад. Баъди абраю остарро бо ҳам пайвастан, ба нӯги остин, гиребон ва доман чихаки борик дӯхта, дар чои пайванди домани пеш ва пахлӯ барои осон шудани роҳгардӣ аз чапу рост кӯсақ мебароранд.

Гиребони челақро бо бараш яклухт ҳам буридан мумкин аст.

Байни абраю остари челақ баракси чома пахта истифода намебаранд.

ЧЕЛАҚ / ЧЕЛАҚДҶЗӢ – ремесло изготовления легкой верхней мужской традиционной одежды(халата). Обычно изготавливается из чит, сатин, беқасаб и тик(одного вида хлопчатобумажной ткани).

Верхняя часть – абра кроится в шести частях:

- 1) спинка (в виде четырехугольника),
- 2) перед (состоит из двух частей: правой и левой),
- 3) бока (состоят из двух частей: левой и правой),
- 4) части тирез (состоит из двух элементов: левой и правой),
- 5) рукавов двух,
- 6) воротника (цельного).

В шитье имеет свою специфику. В отличие от чома не кладется в челақ вата, не утепляется. Но имеет подкладку.

JELAK / JELAKDUZI is a craft of producing outer men's traditional clothes (robe). It is usually made from chit, cotton print, *beqasab*, and *tik* (kind of cotton cloths).

Outer clothing – *abra* – is out-cut for six parts:

- Back (in the form of rectangle);
- Front (consists of two parts – right and left);
- Sides (consist of two parts – right and left);
- Parts *tirez* (consist of two elements – right and left);
- Two sleeves;
- Collar (entire).

It has its specificity in sewing. As distinct from *joma*, cotton wool is not put in *jelak* and it is not warmed. However it has lining.

ЧОМА / ЧОМАДУЎЗӢ – ҳунари дӯхтани як навъи либоси гарми болоии пахтагин суннатӣ дарозиаш аз зону поён *чомаи абра-астари кампахта, чомаи алоча, чомаи банорас, чомаи беқасаб, чомаи зеҳборик, чомаи серпахта; чомаи боронӣ* (чомаи обногузар).

Чомавор / чомаворӣ – 1) либоси муносиб барои чома;
2) матоъ, ки барои дӯхтани як чома кифоя мекунад.

Чомадӯз – он ки чома медӯзад, он ки ба дӯхтани чома машғул аст.

Асосан аз чит, сатин, пилтабахмал ва аксаран аз беқасаб медӯзанд. Абраашро аз 6 қисм мебуранд.

1. бари пушт (ба шакли чоркунҷаи яклухт),
2. бари пеш (иборат аз ду қисм: нимаи рост ва чап),
3. паҳлӯ (иборат аз ду қисм: нимаи рост ва чап),
4. тирез (иборат аз ду ҷузъ: чап ва рост),
5. остин (остини рост ва чап),
6. гиребон (як қисми яклухт).

Ҳамчунин қисми болоии мобайни паҳлӯҳои чапу ростро мустақим бурида ба зери бағал ду қулфаки мурабаъшакл мечаспонанд. Тамоми қисмҳои чомаро бо хатҳои рост ишора карда мебуранд. Ба ду нӯги гиребон аз риштаи пахтагӣ ё абрешимӣ камарча медӯзанд, ки дар сари сина воқеъ гашта, вазифаи тугмаро адо мекунанд.

Андозаи чомаро хуб чен карда, баъд буридан лозим аст. Чомаи андозааш 48-50 (қадаш 3) чунин чен карда мешавад. Аввал бари пуштро мебуранд, ки 40 см паҳнӣ, 128-130 см дарозӣ (барқад) дорад. Сипас бари боло (25 см), бари поён (35 см)-и паҳлӯи рост ва чапро ба як андоза мебуранд. Дарозии бари пеш, ки аз ҷузъҳои чап ва рост иборат аст, ба дарозии бари пушт баробар (яъне 128-130 см) бояд бошад. Бари боло (сари сина) 12 см, бари доман 19-20 см мешавад. Дарозии остинро 105-107 см, бари нӯги остин ва саростинро мутобиқан 18-24 см карда мебуранд. Паҳнии болои тирез 4 см ва доманаш 10 см мешавад. Паҳнии гиребон бояд тахминан 4 см ва дарозиаш 105 см бошад. Астарро яклухт ба ҷузъҳои абра мувофиқ карда мебуранд. Астари тирезро низ баробари андозаи абраи он бурида, ба астари асосӣ мечаспонанд. Он

бояд аз лас ё сатини ҳамранги чома интихоб шавад. Баъди абраю астарро бо ҳам пайвастан, ба нӯги остин, гиребон ва доман чихаки борик дӯхта, дар чои пайванди домани пеш ва паҳлӯ барои осон шудани роҳгардӣ аз чапу рост кӯсак мебароранд.

Гиребони чомаро бо бараш яклухт ҳам буридан мумкин аст.

Ҳангоми пайвастании астар, ҷойҳои барои андохтани пахта мувофиқро нодӯхта мемонанд. Онро танҳо баъди ба чома пахта кашида, лаганда кардан медӯзанд. Ба гиребон бо мошина 5-6 дарз медӯзанд. Баъди андохтани пахта онро хомкӯк зада, сипас аз бари пушти чома шуруъ карда, ба рости чап лаганда мекунанд, ки масофаи байни онҳо бояд 2-3 см бошад. Тирезро зичтар лаганда кардан лозим.

Байни абраю астари чома пахта истифода мебаранд. Чомаҳои аз ҷит, сатин ва пилтабахмал дӯхташударо саҳт ғичим накарда, боэҳтиёт мешӯянд, зеро ҳангоми саҳт тоб дода совидан пахтааш тӯда мешавад. Чомаҳои беқасаби кабудро, бо истифодаи хоқаҳои шӯянда дар оби ширгарм эҳтиёткорона мешӯянд. Чомаҳои беқасаби рангаро бошад, дар козурии химиявӣ ё дар шароити хона бо усули химиявӣ (масалан, бо атсетон ва бензини авиатсионӣ) тоза кардан лозим аст.

ЧОМА / ЧОМАДҶҶ – ремесло изготовления одного из видов традиционной теплой верхней мужской одежды (ватного халата) длиной до колен и ниже; имеет много разновидностей:

чомаи абра – с малым количеством ваты; чомаи алоча, чомаи банорас, чомаи беқасаб, чомаи зеҳборик, чомаи серпахта; чомаи боронӣ (*непромакающая чома*).

Чомавор / чомаворӣ – 1) ткань, предназначенная / подходящая на шитьё чома;

2) ткань, которая достаточно (по объёму) для шитья одного чома.

Чомадӯз – тот, кто шьёт чома, ремесленник.

Главным образом шьют из тканей чит, сатин, пилтабах-мал и бекасаб медүзанд. Верхняя часть – абра кроется в 6 частях:

- 1) спинка (в виде четырехугольника),
- 2) перед (состоит из двух частей: правой и левой),
- 3) бока (состоят из двух частей: левой и правой),
- 4) части тирез (состоит из двух элементов: левой и правой),
- 5) рукавов двух,
- 6) воротника (цельного).

Хотя вату кладут после шитья верхней и подкладочной части, но много обработочной работы остается после того, как уже вложена вата. Техника обшивки чома называется лаганда.

JOMA / JOMADUZI is a craft of producing one of kinds of traditional men's warm out clothes (cotton wool robe), longed till knees and lower, having many varieties:

Jomai abra – with little cotton wool; *jomai alocha*, *jomai banoras*, *jomai beqasab*, *jomai zehborik*, *jomaiserpakhta*, and *jomai boroni* (waterproof).

Jomavor/jomavori – 1) cloth meant for sewing *joma*;

2) cloth that is enough in volume for sewing one *joma*.

Jomaduz – person who sews *joma*, craftsman.

It is sewn mainly from such cloths as chit, cotton print, *piltabakhmal*, and *beqasab meduzand*. Upper part – *abra* – is out-cut for six parts;

Back (in the form of rectangle);

Front (consists of two parts – right and left);

Sides (consist of two parts – right and left);

Parts *tirez* (consist of two elements – right and left);

Two sleeves;

Collar (entire).

Although cotton wool is put after sewing upper and lining parts, many processes remain after cotton wool had been put in. the technique of edging *joma* is called *laganda*.

ЧУРОБ / ЧУРОББОФИ, чураб, навъ попӯшии пашмин (ё пахтагин). Чуруб аз қисми соқ, пошна ва пешпанча иборат аст. Чурубхоро ҳар бофанда мувофиқи завку маҳораташ гулпарто карда мебофад. Чуруббофӣ – ҳунари бофтани чурубро мегӯянд. Ин ҳунар бештар дар Бадахшон маъмул аст. Инкишофи санъати амалии халқ хелҳои гуногуни накши чурубро ба вучуд овардааст: *гули садбарг, ситора, байрақ, ракета, рах-рах, баргак, каждумак* ва ғайра.

Соҳти чуруб ду хел аст: мӯзачуруб (дароз) ва чурубак (кӯтоҳ). Бофанда пеш аз он ки ба кор сар кунад, пешакӣ нусхаи дилхоҳашро ба рӯи қоғаз кашида, баъд аз рӯи он нусха ба бофтан шурӯъ менамояд.

Ду тарзи бофтани чуруб вучуд дорад: яксеха ва панҷсеха.

ЧУРОБ / ЧУРОББОФИ, джураб – это носки. Они бывают шерстяные или хлопчатобумажные. Джурабы вяжутся или ткются. Но ремеслом джуроббофӣ называется ремесло вязания шерстяных носков. Это ремесло известно в большей мере в Бадахшане. Развитие этого художественного ремесла привело в практику множества видов узоров, предназначенных специально для использования в вязании джурабов, в частности *гули садбарг, ситора, байрақ, ракета, рах-рах, баргак, каждумак* и др.

По форме джурабы бывают двух видов: длинные и короткие.

Существует два вида вязания джурабов – одной спицей и пятью.

JUROB / JUROBBOFI are socks. They are wool or cotton. *Jurabs* are woven or knitted. But the craft *jurabbofi* is called the craft of knitting wool socks. This craft is known in Badakhshan to a large extent. The development of the craft has led to the practice of using many kinds of ornaments, specially meant to use of *jurabs* in knitting, particularly: *guli sadbarg, sitora, bairak, raketa, rakh-rakh, kazhdumak* etc.

In the form, *jurabs* are in two kinds: long and short.

There are two kinds of knitting *jurabs* – with one needle and with five ones.

ШЕРОЗ (ШЕРОЗА / ЧИҲАК), дар фарҳанги мардумӣ ҳамчун як унсури ороишӣ ва функционалии либоси занона, мардона, бачагона, тоқӣ ё дигар кулоҳҳо, инчунин девориҳову чойнакпӯшҳову дигар чизҳои рӯзғор (аз қабилӣ чойхалта, оинахалта, шонадон ва ғ.) истифода бурда мешавад.

Шероздӯзӣ – навъи ҳунари гулдӯзист. Шероз – тасмача, зеҳи гулдӯзӣ, ки ба нӯги остин, бари чома, гирди девориҳову дигар чизҳои суннатӣ ҳамчун унсури ороишӣ дӯхта мешавад.

Шероз – тасмачаи дарози нақшинест, ки тақрибан 2 то 12см бар дорад. Бару дарозӣ, нақш ва шакли шероз аз истифодаи он вобаста аст.

Чараёни омодашавии шероз аз ду давра иборат аст. Аввал аз ресмони сиёҳ ё сафед асоси шерозро дар дастгоҳи махсус бо даст метананд. Тағ (асос)-и шероз дурушт мешавад, чунки онро хеле зич метананд. Баъд, рӯи асосро бо риштаҳои ранга ё сиёҳу сафед бо нақшҳои гуногун оро медиҳанд, масалан, бо нақшҳои суннатии тӯморӣ, шона, ислимӣ ва ғ. ё бо гулу, гулбаргҳову нақшҳои (тибқи хурофотпарастии мардум) ҳифзқунанда. Нақши шерозро аз рӯи истифодаи шероз, чинс, синну сол интихоб мекунанд.

ШЕРОЗ (ШЕРОЗА / ЧИҲАК), бытует в большинстве районов как элемент женской, мужской, детской одежды, головного убора или какого-нибудь предмета быта, например чойхалта, оинахалта, шонадон и др. Шероз является предметом вышивального искусства гулдузи.

Шерозадӯзӣ – ремесло изготовления шероза.

Шероз – это окантовка, длинная узорчатая тесьма шириной примерно от 2-х до 12см, которая пришивается на краинное поле чома, руковов, подола и пр. как дополнительное украшение. Шероз отличается в зависимости от предназначения по форме, длиной и шириной, узором.

Процесс изготовления охватывает два этапа. Сперва ткут